

İTKAN AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

مجلة إتيقان للدراسات الأكاديمية

ITKAN JOURNAL FOR ACADEMIC RESEARCH

e-ISSN: 3062-0988

Cilt | المجلد | Volume: 2

Sayı | العدد | Issu: 2

Haziran | حزيران | June 2025

Hızır Paşa Vakıfları ve Amasya Hızır Paşa Medresesi

Hızır Pasha Foundations and Hızır Pasha Madrasa

Muhammet OKUDAN

Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi.
Tokat, Türkiye

Assoc. Prof. Dr., Gaziosmanpaşa
University, Faculty of Islamic Sciences.
Tokat, Turkey

E-mail: ismailerken@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4327-4496

Makale Bilgisi | معلومات المقالة | Article Information

Makale Türü نوع المقالة Article Types:	Araştırma Makalesi بحث Research Article
Geliş Tarihi تاريخ الإرسال Date Received:	05.03.2025
Kabul Tarihi تاريخ القبول Date Accepted:	01.05.2025
Yayın Tarihi تاريخ النشر Date Published:	30.06.2025
Yayın Sezonu فصل النشر Pub Date Season:	Haziran حزيران June

Atıf | كيفية الإحالة | Cite as

Okudan, Muhammet. "Hızır Paşa Vakıfları ve Amasya Hızır Paşa Medresesi". *İtikan Akademik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (Haziran 2025), 133-145.

İntihal | الانتحال | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

تم فحص هذه المقالة باستخدام برنامج iThenticate، ولم يتم اكتشاف أي انتحال.

This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan | التعهد الأخلاقي | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

يعلن أنه تم الالتزام بالمبادئ العلمية والأخلاقية أثناء تنفيذ وكتابة هذه الدراسة، وأن جميع المصادر المستخدمة قد تم توثيقها بشكل صحيح.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Muhammet OKUDAN).

Yayıncı | الناشر | Published by

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi | جامعة كهرمان مرعش الاستقلال | Kahramanmaraş İstiklal University

Lisans Bilgisi | الترخيص | License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC 4.0) ile lisanslanmıştır.

هذا العمل مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي - الإحالة - غير تجاري 4.0 دولي (CC BY NC 4.0).

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC 4.0).

Hızır Paşa Vakıfları ve Amasya Hızır Paşa Medresesi

Öz: Hızır Paşa, Amasya’da 870/1465 yılında üç vakıf kurmuştur. Bu çalışmanın amacı Hızır Paşa Vakıfları hakkında daha önce bağımsız bir araştırmada ele alınmamış bilgileri, elde edilen veriler ışığında ortaya koymaktır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Şer’iyye Sicillerinde bulunan belgeler incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Hızır Paşa bir medrese ve camii yaptırmış ve bu medrese ve caminin ihtiyaçlarının karşılanması için çeşitli kadrolar ihdas etmiştir. Torunun mezarında Kur’an-ı Kerim okunması ve kardeşi Yörgüç Paşa tarafından inşa edilen medresede görev alan müderris, muid ve öğrencilere ek ödeme yapılması vakfiyede belirtilen şartlar arasındadır. Muhasebe kayıtları incelendiğinde vakıfların varlığını Cumhuriyet dönemine kadar devam ettirdiği anlaşılmaktadır. 870/1465 tarihli vakfiyeye göre Hızır Paşa, Suluova, Doğantepe (Günümüzde Amasya iline bağlı), Ladik (Samsun’a bağlı) ve Amasya merkezde çeşitli miktarlarda tarım arazisi, bağlar ve bahçeler ile iki han ve bir hamam vakfetmiştir. Vakfın kuruluşundan kısa bir süre sonra 1493 tarihinde Hızır Paşa’nın oğlu Mehmed Paşa vakfa ek gelir getirmek üzere babasının vakfına on üç köy, iki mezra, yedi değirmen, bir tarımsal arazi ve bir dükkân bağışlamıştır. Vakıfların gelirleri genellikle vakfedilen köylerden hasat edilen buğday ve arpa gibi ürünler üzerinden hesaplanmıştır. Bununla birlikte vakfedilen han ve dükkânların kısmen de olsa gelir getirmeye devam ettiği görülmüştür. Giderlerin neredeyse tamamı yapıların tamir bakım ve onarımı ile çalışanların maaşlarının ödenmesine harcanmıştır. Vakfın yönetiminde bazı sorunlar yaşanmıştır. Bunlar arasında vakfiyede belirtilmeyen görevlere atama yapılması, mütevellilik şartlarını taşımayan kişilerin görevlendirilmesi, baskı sonucu görevlerinden ayrılmaya zorlanan bazı çalışanların yerlerine yeni görevlilerin atanması sayılabilir. Bu çalışmada Hızır Paşa Vakıflarının kuruluşu, yönetimi, gelir ve giderleriyle karşılaştığı sorunlar detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Amasya, Hızır Paşa, Vakıflar, Medrese, Cami.

Hızır Pasha Foundations and Hızır Pasha Madrasa

Abstract: In 870/1465, Hızır Pasha established three foundations in Amasya. This study aims to provide information regarding the Hızır Pasha Foundations that has not previously been the focus of independent research, based on the data collected. Upon examination of the papers in the General Directorate of Foundations Archive, the Presidential Ottoman Archive, and the Sharia Records, the following findings were drawn: Hızır Pasha built a madrasah and a mosque and established various staff positions (such as *müderris* [professor] and *muid* [assistant instructor]) to meet the needs of these institutions. In addition, details regarding the salaries and tenure periods of the müderris and muid appointed in the madrasah constructed by his brother Yörgüç Pasha were incorporated into the waqf charter. The charter mandated the recitation of the Qur’ân at the burial site of Hızır Pasha’s grandson, who was laid to rest within the same madrasah complex. It is acknowledged that the accounting records continued to reflect the existence of the foundation until the Republic of Türkiye. The revenues of the foundations were primarily derived from the agricultural yield—particularly wheat and barley—produced in the regions to which they were endowed. However, it has also been observed that the inns and shops included in the endowments continued to generate income, though to a limited extent. The bulk of the expenditures was allocated to employee salaries and the repair, maintenance, and preservation of the buildings. During this period, several irregularities occurred, such as: Appointing individuals to positions not explicitly specified in the endowment deed, Assigning roles to those who failed to meet trusteeship criteria, forcing certain officials to resign under pressure, followed by the installation of replacements. In this study, the establishment, management, income and expenses of Hızır Pasha Foundations and the problems they encountered are discussed in detail.

Keywords: Islamic History, Amasya, Hızır Paşa, Foundations, Madrasa, Mosque.

Giriş

Sözlükte durmak, durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelen vakıf, terim anlam olarak ise bir menkul ve/veya gayrimenkulün sahibi tarafından dini, hayri ve sosyal bir amaç için sonsuza değin bağışlanması şeklinde tarif edilebilir.¹ İslam medeniyetinin en önemli unsurlarından biri olan bu kurum, Müslüman Türkler tarafından da benimsenmiş ve Osmanlı Devleti zamanında ise zirve noktasına ulaşmıştır. Fethedilen şehirler vakıflar aracılığıyla bayındır hale getirilmiş, eğitimden sağlığa, beledî hizmetlerden dini hizmetlere geniş bir alanda bu müessese hizmet vermiştir. Türklerin Anadolu’da ilk yerleştiği şehirlerden biri olması, çeşitli yerel hanedanların burada hüküm sürmesi son olarak da Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra şehzadelerin eğitildikleri sancak merkezi olması hasebiyle Amasya’da birçok vakıf kurulmuş ve bu vakıflar aracılığı ile şehir imar edilmiştir. Şehrin imarına vakıfları aracılığı ile katkı sunanlardan biri de Hızır Paşa’dır.

Yapılan incelemeler ve literatür taramasında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Hızır Paşa’ya ait üç vakfiye bulunmuş, bu vakfiyelerle ilgili herhangi bir müstakil çalışma yapılmadığı da tespit edilmiştir. Bununla birlikte birkaç tezde medreseye kısaca değinilmiş ve/veya medresenin sanat tarihi açısından incelemesi yapılmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: Adnan Gürbüz, *Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*;² Gözde Birsnel Varol, *XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal eden Amasya Medreseleri*;³ Gediz Urak, *Amasya’nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapıların Analiz ve Değerlendirmesi*⁴, Ersel Oltulu, *Amasya’nın Anıtsal Eserleri ve Hızır Paşa Külliyesi Restitüsyon ve Koruma Önerisi*.⁵

Bu çalışmada önce vakfiyelerden yola çıkarak, vâkıfın vakfiyelerinde kendisini nasıl tanıttığı, hangi hayır hizmetleri için bu vakıfları kurduğu, vakıfların devamlılığını sağlayabilmek için neleri bu vakıflara akar olarak bağladığı, kimlerin hangi görevlere ne şartlarla atandığı gibi konulara değinilecektir. İkinci olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı ve şer’iyye sicillerinde tespit edilebilen belgeler ve bazı muhasebe kayıtlarından yola çıkılarak, kuruluşundan varlığını devam ettirdiği XX. yüzyılın başlarına kadar vakfın ekonomik yapısı üzerinde durulacaktır. Son olarak da vakfa yapılan müdahalelerin neler olduğu, zamanla vakfiyedeki şartlara aykırı bir durumun ortaya çıkıp çıkmadığı gibi konular irdelenecektir. Böylece daha önce hiçbir çalışmaya konu olmayan vakfın kuruluşundan Cumhuriyet’e kadar olan dönemde hangi süreçlerden geçtiğini ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada bazı cümleleri daha anlaşılır kılmak (İngilizce özet de dahil olmak üzere) adına yapay zekâdan yararlanılmıştır.

1. Hızır Paşa Vakfiyeleri

Hızır Paşa’ya ait üç vakfiye vardır ve bu vakfiyelerde geçen ifadeler genel olarak şu özellikleri vurgular: Meliklere sultanlara nasihat eden güzel ahlak sahibi, harap olan hayratı onaran, hürlere ve kölelere ihsanda bulunan, Beyt-i Şerifi ziyaret eden, büyük emir Hacı Hızır Paşa; iyilik yapmayı çok seven, emir ve büyüklerin kendisiyle övündüğü, tarihi şahsiyetlerin üstün yaşayışlarını ve övünülecek şeyleri kendisinde toplamış, büyük devlet adamlarının ve sultanların nedimi, melik ve sultanların nasihatçisi ve yol göstereni, Beytullah’ı ziyaret etmiş en büyük Emir Hacı Hayreddin Hızır Paşa; hatırlı vezir Allah’ın lütuf ve inayetine çokça

¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/475.

² Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993).

³ Gözde Birsnel Varol, *XIX. VE XX. Yüzyıla İntikal eden Amasya Medreseleri* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴ Gediz Urak, *Amasya’nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapıların Analiz ve Değerlendirmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994).

⁵ Ersel Oltulu, *Amasya’nın Anıtsal Eserleri ve Hızır Paşa Külliyesi Restitüsyon ve Koruma Önerisi* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006).

mazhar olan Hayreddin Hızır Paşa.⁶ Özellikle askeri sınıfa mensup orta ve üst düzey yöneticilerin vakfiyelerinde genellikle vâkıfı öven ağdalı bir dil kullanılmıştır. Hızır Paşa'nın vakfiyeleri de aynı usul ile yazıldığı görülmektedir. Vakfiyelerinde meliklere sultanlara nasihat edip onlara nedimlik yaptığının vurgulanması, Hızır Paşa'nın sosyal statüsünü ve önemli bir devlet görevlisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca gerek yönetim katında gerekse toplum nezdinde saygın bir konumda olduğuna da atıf yapılmıştır. İyilik yapmayı çok seven, hürilere ve kölelere ihsanda bulunan ve harap hayratı onaran ifadeleri ise onun hayırseverliği şiar edildiğini belirtmektedir. Hacca gitmesinin ve güzel ahlak sahibi olmasının anlatılması ise onun dini değer ve ibadetlere bağlılığını ifade etmektedir. Vakfiyelerde belirtilen ve yukarıda değinilen üstün özelliklerin Allah'ın lütuf ve inayetine çokça mazhar olmasına bağlanması ise Hızır Paşa'nın mütevazı bir kişiliğe sahip olduğunun göstergesidir.

Vakfiyesi dışında Hızır Paşa ile ilgili detaylı bilgi Abdizade'nin Amasya Tarihi adlı eserinde bulunmaktadır. Buna göre: Hızır Paşa, Sultan II. Murad'ın lalası Yörgüç Paşa'nın kardeşidir. II. Murad döneminde III. vezirliğe kadar yükselmiş Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkmasıyla bu görevinden azledilmiştir. Daha sonra ise 1453 yılı Surre-i hümayûn Eminliği (hac kafilesi başkanı) görevine atanmıştır. Hac dönüşü Amasya'ya yerleşen Hızır Paşa Şubat 1484 yılında burada vefat etmiş, oğlu Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği külliye haziyesine defnedilmiştir.⁷ Hayatıyla ilgili tartışmalı olan konu ise onun soyunun Atabeyzadeler'e mi yoksa Gazimihaloğulları'na mı dayandığıdır.⁸ Bununla birlikte birbirine yakın veya farklı dönemlerde birden fazla Hızır Paşa'nın varlığı, çalışmamıza konu olan vakfiyelerin Hayreddin Hızır Paşa'ya ait olup olmadığı konusunda da bir şüphe uyandırabilir. Vakfiyeler incelendiğinde ikisinde "hacı" olduğunun vurgulanması bir vakfiyede ise "neseben Yörgüç Paşa'nın kardeşi" olduğunun belirtilmesi, vakfiyelerin üçünde hicri 870 tarihinde tescil edilmesi ve kullanılan sıfatların birbiriyle örtüşüyor olması bu vakfiyelerin Yörgüç Paşa'nın kardeşi Hızır Paşa'ya ait olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Hızır Paşa'nın en erken tarihli vakfiyesi Evvail-i Muharrem 870 (24 Ağustos-2 Eylül 1465) tarihine ait olup Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 582 Numaralı defterin 257 sahifesinin 179. sırasında kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan vakfiyeye göre Hızır Paşa kendi mülkü olan Meykereymos, İmir, Yağıbasan, Saraycık, Virancık, Bulutalanı köylerinde bulunan malikane hisselerini çeşitli oranlarda vakfetmiştir. Bu yerlerden elde edilecek gelir ile beş hafız istihdam edilecektir. Bu hafızlar vâkıfın torunu Şehit Oruç Bey b. Kasım Bey'in Amasya'da bulunan kabri başında pazartesi ve perşembe günleri Kuran-ı Kerim'den bir cüz okuyacaklardır. Hafızlarının sayısının hiçbir zaman beşten az ve beşten fazla olmayacak ve Kur'an-ı Kerim okudukları gün için birer akçe alacaklardır. Hızır Paşa, mütevellî olarak kendini atamış, kendisinden sonra en salih ve en dindar oğlunun bu göreve getirilmesini şart koşturmuştur.⁹

İkinci vakfiye ise 21 Rebiülevvel 870 (11 Kasım 1465) tarihli olup Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 609 numaralı defterin 228. sayfasının 272. sırasında bulunmaktadır. Arapça kaleme alınan vakfiyeye göre Hızır Paşa, Gümüşpazar Kazasına bağlı Maden Nahiyesi yakınlarında bulunan Tona mezarası ile Yahılar, Mağribler, Emirler, Yenice köylerinin tamamını, bütün hak ve hukukuyla, bağlı yol mezra, meraları ve samanlık, harman yeri, mesken yerleri, çeşmeleri, kuyuları, nehirleri, ağaçları, dağları, tepeleri, kerestelik ve baltalıkları vb. unsurları ile vakfetmiştir. Bu akarların hiçbir zaman satılamayacağı, hibe edilip rehin

⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No. 582, Sayfa No. 255, Sıra No. 178.; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No. 582, Sayfa No. 257, Sıra No. 179.; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No. 609, Sayfa No. 228, Sıra No. 272.

⁷ Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, ed. Recep Orhan Özel vd. (Samsun: Uğur Ofset, 2022), 1-4/144.

⁸ Hayatı ve soyu birçok çalışmaya konu olduğu için detaya girilmemiştir. Bilgi için bk. M. Tayyib Gökbilgin, "Mihal-Oğulları", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979); Gözde BİRSEL Varol - Selim Özcan, "Atabeyzadelerin Amasya'nın Siyasi ve Sosyal Tarihindeki Yeri ve Önemi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/4 (15 Ekim 2019), 3775-3798.

⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No. 582, Sayfa No. 257, Sıra No. 179.

birakılamayacağı, bir yıldan daha fazla süreyle kiraya verilemeyeceği vakfiyede belirtilmiştir. Tevliyet görevi de birinci vakfiyede olduğu gibi yaşadığı sürece kendisine ait olması vefatından sonra da erkek evladının en salihine verilmesini talep etmiştir. İlk vakfiyede belirtilenden farklı olarak Hızır Paşa, nesli kesildikten sonra azatlı kölelerinin en salih ve en dindar olanına bu görevin tevdi edilmesini onların da nesilleri kesilirse dönemin yöneticilerinin uygun göreceği salih, dindar ve ulemadan birine bu görevin ulemadan birine koşturmuştur.

Akarlardan elde edilecek gelirlere önce vakfedilen yerlerin bakım onarımı yapılacak, artanın beşte biri mütevelliyeye verilecektir. Tevliyet¹⁰ ücreti ödendikten sonra kalan gelir üç hisseye bölünecek, üçte ikisi neseben(biyolojik) kardeşi Yörgüç Paşa'nın Amasya'da yaptırmış olduğu medresenin müderrisine bir hissesinin ise muid¹¹ ve talebelere maaş olarak tahsis edilecektir. (Bu hissenin muid ve talebeler arasında nasıl dağıtılacağı mütevellinin takdirine bırakılmıştır) Muid ile talebeler mütevellî tarafından seçilip tayin edilecektir. Bu vakfiyede Yörgüç Paşa'nın oğlu, Hızır Paşa'nın yeğeni Emir Mustafa Bey'in vakfetmiş olduğu hamam ile ilgili de bir şart bulunmaktadır. Buna göre Mustafa Bey'in vakıf hamamından elde edilen gelirden Yörgüç Paşa Medresesi müderrisine rayiç, gümüş Sultan Mehmed parasından günlük dört akçe verilecektir.¹² Hızır Paşa'nın, Yörgüç Paşa Medresesinin müderrisine, muid ve talebelerine maaş ödemesi için vakıf oluşturmamasından yola çıkarak, Yörgüç Paşa'nın medreseye gelir getirmek üzere vakfettiği akarların en azından bir kısmının çeşitli nedenlerden dolayı işlevsiz hale geldiği ve getiri sağlayamadığı sonucuna varılabilir.

2. Hızır Paşa Medresesi

Medresenin vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 582 numaralı defterin 255. sayfasının 178. sırasında bulunmaktadır. Bu belge Arapça olarak H. 22 Rebiülevvel 870 (12 Kasım 1465) tarihinde kaleme alınmıştır. Vakfiyeye göre Hızır Paşa, Amasya şehir meydanında bulunan bağ ve bahçelerin hemen üst tarafında havası güzel, geniş bir alanda kendi en temiz malından bir medrese binası inşa edip, ulemanın ders vermesi ve ilmi talep edenlerin zengin, fakir ayırt etmeksizin istifade etmesi için vakfetmiştir.¹³ Amasya'daki Medrese ve camiiler genellikle Yeşilirmak'ın hemen sağına ve soluna inşa edilmişken Hızır Paşa bu geleneğin dışına çıkarak şehrin kuzeybatısına bu yapıyı inşa etmesi şehri bu yöne geliştirmek istediğinin göstergesi olabilir.

Vâkıf, bu vakfa gelir getirmek üzere Argoma (Suluova) Nahiyesinde bulunan Meykoro/Mikros?, Küplüce, Halas, Karabuğra, Yenice, Kuşçular, Oyumağaç, Çakırcalı Köyleri ile Küçükoyumağaç, Eyübharmanı ve Çat mezarları; Simre Nahiyesinde (Havza) Ilıca, Beley, Sivrikise köyleri; Geldiglan-abad (Amasya Merkez Doğantepe Köyü) Nahiyesinde Doğan, Tekin, Başermenî, Çaçaran Dede, Karasınır(senir) Köyleri; Amasya Meydan'da Hekimbaşı Bağçesi, Hasanbey bağı ve tarıma elverişli birkaç kıta arazi; Medrese binası civarında bulunan çeşitli arazi ve bağlar; medreseye bitişik olarak inşa edilen bir hamam; Amasya bedesteni yakınlarında Hoca Bahşayış adıyla anılan bir han, Zincirlikaya mahallesinde de bulunan bir han, kale surlarına bitişik tarıma elverişli bir araziye bütün hak ve hukuklarıyla vakfetmiştir.

Vakfettiği akarlardan elde edilecek gelirin beş hisseye bölünmesini isteyen Hızır Paşa, bu hisselerden mürtezika ve mütevelliyeye maaş dağıtılmadan medresenin, akarların, çeşme ve suyuollarının tamir ve diğer bakımlarının yapılmasını şart koşturmuştur. Bu açıklamadan sonra vakfiyede, vakfa hangi kadroların ihdas edildiğini ve bu görevlilere ne kadar ücret ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre: Müderrise rayiç Sultan Mehmed meskukatından günlük on beş gümüş dirhem ve her sene büyük Osmanlı ölçeği ile yirmi ölçek buğday ve yirmi ölçek

¹⁰ Vakfın vakfiyedeki şartlar doğrultusunda yönetilmesi işi. Yöneten kişiye ise mütevellî denir.

¹¹ Eskiden medreselerde okutulan dersleri ders saatlerinin dışında talebeye tekrarlamakla görevli olan müderris yardımcısına verilen isim.

¹² Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No. 609, Sayfa No. 228, Sıra No. 272.

¹³ VGMA., Defter No. 582, Sayfa No. 255, Sıra No. 178

arpa; mezkûr medresenin sekiz hücrelerinde kalan, ders için gelip giden talebeye her gün sekiz dirhem; medrese öğrencilerinden olmak şartıyla cami imamına günlük bir dirhem ve yıllık beş ölçek buğday; yine talebeden olmak şartıyla müezzine yıllık üç ölçek buğday; medresenin çeşitli ihtiyaçlarını da karşılayacak olan ekmekçiye günlük bir dirhem ve yıllık altı ölçek buğday; medresede eğitim gören öğrencilerin yemeğini hazırlayan aşçıya günlük bir dirhem ve yıllık üç ölçek buğday; cabilik¹⁴ görevini üstlenecek güvenilir bir kişiye günlük iki dirhem, yıllık altı ölçek buğday verilecektir. Bununla birlikte yemeklerde kullanılmak üzere günlük dört dirhemlik et alınacak, yıllık yemeklik dokuz ölçek buğday, yine yıllık ekmeklik sekiz ölçek buğday ayrılacaktır. Bütün ödemeler yapıldıktan sonra fazla kalan para mütevelliyeye teslim edilecektir. Şayet herhangi bir yılda elde edilecek gelir bakım, onarım ve mürtezikanın vakfiyede belirtilen miktardaki maaşlarını ödemeye yetmez ise o zaman görevlilerin maaşlarından kesintiye gidilecektir.¹⁵

Hızır Paşa mütevellî olarak kendini atamış kendisinden sonra bu görevin erkek çocuklarına, erkek çocuklarının nesli kesilirse kız çocuklarına, onların da nesli kesilirse azatlı kölelerine tevdi edilmesini istemiştir.

Vakfiyede camiden bahsedilmemektedir. Klasik dönem medreselerine bakıldığında, bu yapıların genellikle cami ve imarethaneyle birlikte inşa edildiği görülmektedir. Bununla birlikte cami ve imarethanede kimlerin hangi şartlarla çalışacağı yukarıda değinildiği üzere vakfiyede belirtilmiştir. Yine cami, medrese ve imaretin varlığına ve o anki durumlarına ilişkin bilgiye Sultan Abdülaziz'in saltanatının ilk yıllarında Anadolu'ya teftiş için gönderdiği Ali Rıza Efendi'nin kayıtlarında da rastlamaktayız. Kayıtlara göre -H. 1276 (M.1859-1860)- cami taştan, medrese ise ahşaptan inşa edilmiştir. Her ikisi de sağlam olup hizmet vermeye devam etmektedir. İmarethane de ise maddi yetersizlikten dolayı yemek çıkarılamamakta Hızır Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın vakfından pay alınıp sadece ekmek dağıtılmaktadır.¹⁶

Medrese ve Caminin 20. Yüzyılın başlarındaki durumu ile ilgili bilgiye ve tasvire ise Abdizade'nin Amasya tarihinde rastlamaktayız. Abdizade'nin verdiği bilgiye göre: Cami-i Şerif ufak, minaresi latiftir. Medresenin hemen doğu kısmına konumlandırılmıştır. Caminin önünde bir şadırvanı vardır. Medrese ise kâgirden inşa edilmiş olup küçük odaları ve güzel bir avlusu vardır. Her odanın önünde günümüzde tente diyebileceğimiz bir gölgeliği mevcuttur.¹⁷

Hızır Paşa Medresesi'nde görev yapan müderrisler başlangıçta tanınmış ilim adamları arasından belli bir silsileye göre görevlendirilirken, H. 1095 tarihinden itibaren bu sistem bozulmuş, 1115'te Hafız Hasan Efendi'nin müderris olmasıyla bu eski usul terk edilmiştir.¹⁸ Eski usule göre atanmış meşhur hocalardan biri Şeyhşadili Muhiddin Mehmed Efendi'dir. Şeyhşadili, Özellikle Acem'den gelen bazı alimlerin Muaviye'ye yönelik ağır hakaretlere varan eleştirilerine karşı harekete geçmiş, Muaviye'ye lanet okuyanları, ona zemmedenleri şiddetle eleştirmiştir. İşin ilginç tarafı ise dönemin Amasya Sancakbeyi II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'in de Muaviye'ye yapılan hakaretlere sessiz kalmasından dolayı bu tenkitlerden nasibini almasıdır. Bu eleştirileri üzerine Muhiddin Mehmed Efendi, Hızır Paşa Medresesi'ndeki görevinden alınarak Kastamonu'ya sürülmüştür.¹⁹ Burada değinilmesi gereken husus ise tahtın en güçlü adayı olan sancakbeyinin bir müderris tarafından o tarihte eleştiriliyor olabilmesidir. Dönemin şartları düşünüldüğünde Doğudaki Şah İsmail tehlikesini daha da köpürtmemek için Şehzade Ahmed'in Muaviye'ye yönelik eleştirilere sessiz kaldığı da söylenebilir.

¹⁴ Vakıf gelirlerini tahsil eden görevliye verilen ad.

¹⁵ VGMA., Defter No. 582, Sayfa No. 255, Sıra No. 178

¹⁶ İbrahim Serbestoğlu, "Ali Rıza Efendi'nin Teftişi Esnasında Canik ve Amasya Sancaklarında Dinî Yapıların İnşa ve Tamir Faaliyetleri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (13 Ocak 2015), 131.

¹⁷ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1-4/118.

¹⁸ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1-4/167.

¹⁹ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1-4/485.

Bu medresede eğitim gören talebelerle ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Vakfiyede sekiz öğrencinin eğitim alması şartı varken H. 1321 yılı maarif salnamesine göre medresede bir müderris beş öğrenci vardır. Aynı tarihli salnameye göre ise oğlu Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği medresede (Mehmed Paşa vakfiyesinde eğitim görecektir öğrenci sayısını on ile sınırlandırmışken) otuz öğrenci eğitim görmektedir.²⁰ Öyle anlaşıyor ki vakfın fiziki ve maddi yapısı zayıflamış ya da tercih edilen bir medrese olma özelliğini kaybetmiştir.

3. Vakfın Ekonomik Yapısı

Bu bölümde vakfın tespit edilebilen bazı muhasebe kayıtları incelenecektir. Buradan yola çıkarak vakfın kuruluşunda gelir getirmek üzere vakfa bağlanan akarlar sonraki dönemlerde varlığını devam ettirebilmiş mi? Görevli sayılarında ve maaşlarında nasıl bir değişim ortaya çıkmış? Vb. sorulara cevap aranacaktır.

870/1465 tarihli vakfiyeye göre Hızır Paşa, Argoma, Simre, Geldiglan-abad nahiyesi ve Amasya merkezde çeşitli miktarlarda arazi, bağ ve bahçe ile Amasya merkezde iki han ve bir hamam bina ettiği medresenin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için vakfettiği görülmektedir. Vakfın kuruluşundan kısa bir süre sonra 1493 tarihinde Hızır Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa vakfa ek gelir getirmesi için 13 köy, 2 mezra 7 değirmen, 1 tarımsal arazi ve 1 dükkân akar olarak bağlamıştır.²¹ Vakfiyenin dışında bu vakıfla ilgili ilk bilgiler 1520 tarihli tahrir defterinde yer almaktadır. Defter incelendiğinde vakfın Argoma, Simre ve Geldiklan-Abad'taki arazilerin büyük ölçüde vakfa gelir getirmeye devam ettiği anlaşılrken, Amasya merkezde bulunan hamam ve hanlardan bahsedilmemektedir. Aynı tahrir defterine göre akarlardan elde edilen gelirin beşte biri mütevellîye, günlük on beş dirhem, yıllık yirmi müdd²² buğday ve on müdd arpa müderrise; sekiz talebeye günlük bir dirhem; imama günlük bir dirhem ve beş müdd buğday; müezzine üç müdd buğday; ekmekçi ve ferraşa günlük bir dirhem ve yıllık üç müdd buğday; aşçıya günlük bir dirhem ve üç müdd buğday ve cabiye iki dirhem ödenmiş, ayrıca et için günlük dört, mutfağın çeşitli ihtiyaçları için yıllık dokuz ve ekmek için yıllık on sekiz müdd buğday tahsis edilmiştir.²³

Vakfın toplam geliri 1520 yılında yirmi üç bin üç yüz yetmiş akçe iken 1576 yılında bu rakam kırk bin altı yüz beş akçeye ulaşmıştır.²⁴ Bu artıştaki temel faktör enflasyon artışı olmalıdır. Bununla birlikte kurak ya da yağmurlu geçen sezonlardan sonra hasadın az ya da çok olması da göz ardı edilmemelidir.

16. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ortalarına kadar olan sürede herhangi bir muhasebe kaydı tespit edilememiştir. Bu durum belirtilen süre zarfında vakfın görevlerini yerine getirmediği anlamı çıkarılmamalıdır. Zira, 1576 yılından 1800 yıllara kadar olan sürede vakfa yapılmış olan çeşitli atamaların kayıtlarına Osmanlı Arşivi'nde rastlamaktayız. Örnek vermek gerekirse 01 Muharrem 1080/1 Haziran 1669 tarihinde Hızır Paşa Camii hatiplik görevine²⁵, 13 Zilhicce 1118/18 Mart 1707 tarihinde habbazlığa,²⁶ 28 Cemazielahir 1211/ 29 Aralık 1796 yılında cabiliğe bir atama yapıldığı²⁷ belgelerden anlaşılmaktadır.²⁸ Bu tarihten

²⁰ Muhammet Okudan, "Amasya Mehmed Paşa Külliyesi", *İslam Medeniyet Tarihi Araştırmaları I Kültür, Müessese, Eğitim*, ed. Muhammet Okudan (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020), 133.

²¹ Ömer Sait Türkmen, *Amasya Şehrinin Fiziki Oluşumunda Vakıfların Rolü (XVI-XVII. Yüzyıl)* (Konya: Necmeddin Erbakan, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 132.

²² Farklı yörelerde farklı kullanımı olan bir ölçü birimidir. İstanbul'da 1 müdd 513,2 kg'dır

²³ Ahmet Şimşirgil, *1520 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Amasya Sancağı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1985), 101.

²⁴ Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, 228.

²⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*, No. 41, Gömlek No. 4724.

²⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*, No. 63, Gömlek No. 6870.

²⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf [C.EV]*, No. 285, Gömlek No. 14509.

²⁸ Aynı durum Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı için de geçerlidir. Detaylı bilgi için bkz. Ali Açık, "Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı (1543-1839) ve Çörebüyük Köyü Türbesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 85 (2018), 103-125.

itibaren gerek şer'iyye sicillerinde gerek Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde gerekse Osmanlı Arşivi vakıf muhasebe kayıtlarında Hızır Paşa Vakfı muhasebesiyle ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. Ancak biz bu kayıtlardan iki tanesine değineceğiz. Bunlardan ilki 1 Mart 1270/13 Mart 1854'den 28 Şubat 1270/12 Mart 1855 tarihine kadar olan dönemde tutulan muhasebe kayıdır. Bu kayıta detaylı bilgi verilmemiştir. Vakfın gelirleri buğday, arpa, karabakla, siez üzerinden kuruş olarak hesaplanmıştır. Bunlara ek olarak dükkân kiralari Sivas, Zile ve Hüseyinabad'taki köy bedelleri de belirtilmiştir. Ancak köylerin isimleri belirtilmediği için vakfiyedeki köy isimleri ile karşılaştırılamamıştır. Vakfiyede belirtilen hamam, muhasebe kaydında mevcut olmakla birlikte elde edilen gelir kısmında 0 (sıfır) kuruş yazmaktadır. Bunun muhtemel sebebi hamamın çeşitli nedenlerden dolayı kullanamaz hale gelmiş olması olabilir. Miladi 1855 yılı için toplam gelir 18276 kuruştur. Giderler kısmında da gelirler kısmında olduğu gibi detaylı bilgi verilmemiştir.

Değerlendirilen ikinci muhasebe kaydı 1304 yılına aittir. Vakfın, 1304 yılı muhasebesi, mütevellisi Mehmed Bey gözetiminde yapılmış, elde edilen gelirin 57.899(elli yedi bin sekiz yüz doksan dokuz) kuruş olduğu tespit edilmiştir. Bu gelirlerin büyük çoğunluğu vâkıfın vakfettiği köylerin tamam, nisf ve rubb malikanelerinden elde edilmiştir. Vâkıfın Amasya şehir merkezinde vakfettiği dükkânların bu tarihte kahve dükkânı olarak hizmet verdiği muhasebe kayıtlarından anlaşılmaktadır. Dükkân sayısı tam belirtilmemekle beraber "kahve dükkânları" ifadesi kullanılmış ve bu dükkânlardan elde edilen gelirin yıllık 1700 kuruş olduğu kayda geçmiştir. Hamam ve han gelir kalemi kısmında gösterilmiş ancak 1270 yılı muhasebesinde olduğu gibi gelir kısmında 0 kuruş yazılmıştır. Oysa Hızır Beyin vakfetmiş olduğu hamamın Amasya'da hanımlar arasında meşhur olduğu özellikle kadınların sümbül mevsiminde bu hamama gittikleri bundan dolayı hamamın isminin sümbül hamamı kaldığı bilinmektedir.²⁹ Köyler incelendiğinde vakfiyede olmayan bazı köylerin akarlar kısmına eklendiği görülmektedir. Mesela Mahmudlu Karyesi gibi.

Gider kısmına gelindiğinde bu kısım el-mesarifat başlığı altında sıralanmıştır. Buna göre taşrada olan varidatın tahsiliyesi 9599 kuruştur. Caminin tamirati için 2500 kuruş, medresenin tamirati için 2500 kuruş, cami ve medresenin aydınlatılması için ise 1300 kuruş harcanmıştır. 500 kuruş talebeye, 12480 kuruş ekmek bahasına, 1440 kuruş vakfın evladına, 456 kuruş hatibe ödenmiştir. Daha sonra bu kısım toplanarak 41.755 kuruş olarak belirtilmiştir.

4. Vakfa Yapılan Müdahaleler

Kamu yararına çalışan vakıfların yerine getirdikleri hizmetlerin aksamaması için devlet gerekli tedbirleri almış, yapılan müdahalelerin önlenmesi için ilgili yer kadılarına hükümler gönderilmiştir. Ahkam defterlerinde, şeri'yye sicil defterlerinde ve diğer bazı arşivlerde bunlarla ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Zaten vakfiyeler oluşturulurken vakfa müdahalelerin önlenmesi için manevî yaptırımı olan birtakım cümleler, ayet ve hadisler vakfiyeye yazılmaktaydı.³⁰ Bütün bunlara rağmen her dönemde, kolay kazanç kapısı olması, kötü yönetim, hakkından fazlasını kazanma isteği vb. nedenlerden dolayı vakıflarla ilgili usulsüzlükler gündeme gelmiştir.

Diğer vakıflarda olduğu gibi Hızır Paşa Vakfı ile ilgili birtakım müdahalelerin, usulsüzlüklerin varlığı incelenen belgelerden anlaşılmaktadır. Bu müdahaleleri beş başlık altında toplayabiliriz.

İlk sırada vakfın yönetimiyle alakalı yani müteveli atamalarıyla ilgili yapılan müdahaleler gelmektedir. Bilindiği üzere vâkıflar, kimlerin hangi şartlarla müteveli olacağını ve yapacağı bu hizmet karşılığında ne kadar ücret alacağını vakfiyede açık bir şekilde belirtmektedir.

²⁹ Yaşar, *Amasya Tarihi*, 1-4/118.

³⁰ Vakfiyelerin sonunda genellikle Bakara Suresinin 181. Ayeti yazılmaktaydı. Ayet şu şekildedir: Onu işittikten sonra kim değiştirirse günahı, yalnızca onu değiştirene ait olur. Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.

11 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki bir kayda göre Hızır Paşa Vakfı'nın evladiyet ve meşruiyet üzere mütevellisi olan Narin Hanım İstanbul'a gönderdiği dilekçesinde Kurt Mehmed isimli şahsın elinde beratı olmamasına rağmen mütevellilikten hisse talebinde bulunduğunu ifade etmiş ve bu kişinin vakfa müdahalesinin engellenmesini istemiştir. İstanbul'dan Amasya kadısına gönderilen yazı da yapılan incelemede mütevellilik hakkının Narin Hanım'ın uhdesinde olduğu belirtilmiş, Kurt Mehmed'in vakfa müdahalesinin engellenmesi emredilmiştir.³¹

Hızır Paşa, vakfiyesinde elde edilen gelirlerden önce, müessesat-ı hayriyenin ve vakfa gelir getiren akarların bakım-onarımının yapılmasını şart koşturmuştur. Buna rağmen bazı mütevellilerin kendi çıkarlarını vakfın çıkarlarından önde tuttukları ve birtakım usulsüzlükler yaptıkları tespit edilmiştir. 28 Şevval 1116/23 Şubat 1705 tarihli belgede Hızır Paşa Vakfı mütevellisi Ali, vakfın köylerdeki gelirini erken toplamış ve vakfın akarlarından bir kısmını satmış ve bununla beraber mürtezikanın maaşını da tam ödememiştir. Bunun üzerine dönemin Amasya Kadısı, Ali'nin yaptığı usulsüzlüklerden dolayı mütevellilik görevinden alınıp yerine aynı kuşak ve derecede eşit olan Şeyh Ahmed ile Hüseyin bin Mustafa'nın atanması için merkeze yazı yazmıştır.³²

Mütevelliliğe müdahale dışarıdan olacağı gibi zaman zaman içeriden de olabilmekteydi. Bir kuşak varlığını devam ettirirken sonraki kuşaktan birisinin mütevellilik görevine müdahale ederek görevi üstlenmeye çalışması da şikayetlere konu olmuştur. Hızır Paşa vakfı mütevelliliğine vakfiyedeki şartlara aykırı olarak üçüncü kuşakta olmasına rağmen kendisini mütevellilik olarak atatan Ali isimli şahıs durumun ortaya çıkmasıyla görevden el çektilmiş, yerine belgedeki ifadesiyle “batn-ı evvelde” bulunan Ali b. Ahmed atanmıştır.³³ Öyle anlaşıyor ki mütevellilik atamalarda usulsüzlük yapılmasına dikkat edildiği gibi hiyerarşiye de dikkat edilmiştir. Herhangi bir sebepten boşalan mütevellilik kadrosuna eşitler arasından atamanın yapılması gerekliliği ise özellikle vurgulanmıştır.³⁴

İkinci müdahale şekli ise vakfiyede olmayan bir görevin ihdas edilmesi ve bu göreve atama yapılması şeklinde olmuştur. 3 Numaralı Sivas Ahkam Defteri'nde yer alan bir belgede Hızır Paşa Vakfı mütevellileri, Divan-ı Hümayun'a bir dilekçe göndermiştir. Bu dilekçede vakfiyede günlük üç akçe ve senelik iki müdd buğday karşılığı devirhanlık görevinin bulunduğunu, ancak devirhanlık görevini yerine getiren kişinin aynı zamanda muarriplik ve naathanlık görevlerini de yürüttüğü belirtilmiştir. Bu nedenle vakfiyede var olan üç devirhanlık görevinden ikisinin kaldırılarak, bu iki görev yerine vakfiyede olmayan muarriplik ve naathanlık görevinin ihdas edilmesini istemişlerdir. Ancak bu talepleri vakfiyedeki şartlara aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.³⁵ Buna rağmen hatiplik,³⁶ kitabet,³⁷ nazır,³⁸ hafız-ı kütüp,³⁹ gibi kadroların vakfiyede olmamasına rağmen sonradan ihdas edildiği de tespit edilmiştir.

Üçüncü olarak haksız yere vakfın herhangi bir görevlisinin istifa ettirilmesi ve yerine başka birinin atanması şeklindeki müdahalelerden bahsedilebilir. Vakıflarda görevliler genellikle kayd-ı hayat şartıyla atanmaktaydı. Dolayısıyla bir vakıfta mürtezikanın görevi vefat,

³¹ Elif Tümer, *11 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 308.

³² Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*, No. 43, Gömlek No. 4890.

³³ Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*, No. 52, Gömlek No. 5818.

³⁴ Örneğin amcalar hayatta iken mütevellilik görevine yeğenler atanamazdı. Şayet böyle bir durum gerçekleşirse şikâyetle konu olmakta, görev yeğenden alınıp ölenle aynı statüdeki şartları taşıyan kişiye verilmekteydi.

³⁵ Ömer Topçu, *3 Numaralı Sivas Ahkâm Defterine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Eyâlet-i Sivas'ta İlmiye Zümresi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 73.

³⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf [C.EV]*, No. 394, Gömlek No. 19980.

³⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Sultan Selim III [AE.SSLM.III]*, No. 142, Gömlek No. 8613.

³⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Sultan Selim III [AE.SSLM.III]*, No. 381, Gömlek No. 22000.

³⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C.MF.]*, No. 7, Gömlek No. 340.

şehir değişikliği, hastalık vb. nedenlerle son bulmaktaydı.⁴⁰ Vefat eden kişinin yerine genellikle işin ehliyse çocukları, bazen de üçüncü bir kişi atanırdı. Hızır Paşa Vakfı'nda da işleyiş bu şekilde devam etmekteydi. Ancak bazı belgelerde yukarıda değindiğimiz türden müdahalenin olduğu tespit edilmiştir. Bu türden haksızlığa uğrayanlar ise genellikle İstanbul'a uğradıkları haksızlığı dile getiren bir dilekçe yazıp eski görevine iadesini istemişler, Merkezde gerekli incelemeler yapıldıktan sonra dilekçeyi yazan kişinin haklı olduğu tespit edilmişse, kendisine görevine iade edildiğine dair bir berat verilmiştir.⁴¹

Dördüncü olarak bazen müteveli kendi gelirini artırmak için mürtezikanın alacağı ücretten kesinti yapmış, bazen de mürtezika vakfiyede belirtilen tamir ve gelirin yetmemesi durumunda maaşlardan kesinti yapılması şartına muhalefet etmiştir. Hızır Paşa, Hacıköy'de bulunan köylerin gelirinin onda birinin Yörgüç Paşa Medresesi müderrisine verilmesini vakfiyede belirtmesine rağmen, müteveli, hakkı olmadığı halde, beşte birlik alacağını gerekçe göstererek müderrisin maaşından kesinti yapmıştır.⁴² 23 Zilkade 987/11 Ocak 1580 tarihli bir belgede Hızır Paşa Vakfı mütevellisi, medrese müderrisini şikâyet etmiştir. Medrese ve imaretin tamire ihtiyacı varken müderrisin, maaşının kesilmemesi için tamire engel olduğu belirtilmiş ve müderrisin almış olduğu fazla paraya iade etmesi istenmiştir. Ancak müderris aldığı fazla parayı iade etmediği gibi, sohtalarla birlikte vakfa gelir getiren köyleri basmış ve vakfın zahirelerine de el koymuştur. Bunun üzerine Amasya kadısına hüküm gönderilerek medrese ve imaretin tamirine engel olan müderrisin uyarılması, el koyduğu vakfın fazla mallarının da iadesi hususunda gereğinin yapılması emrolunmuştur.⁴³ 8 Zilkade 991/23 Kasım 1583 tarihli bir belgede ise vakfın mütevellisi, Hızır Paşa Medresesi, imareti, hamamı ve su yolları, harap bir halde olduğu için restorasyon faaliyetine girmek istediğini ancak müderrisin (muhtemelen 1580 yılında şikâyetle konu olan müderrisle aynı kişi) buna mani olduğunu belirttikten sonra, kendisinin uyarılmasını istemiştir.⁴⁴ Öyle anlaşıyor ki müderris bütün uyarılara rağmen vakfa müdahale etmeye devam etmiş ve daha fazla gelir elde etmek için tamiratına engel olmuştur. Daha sonrasında ne olduğu ile ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Bu durum akla celali isyanların içerisinde değerlendirilen suhte olaylarını getirmektedir. Belgelerin Miladi 1580 ve 1583 tarihli olması, müderrisin suhtelerle beraber köy arazilerini basıp ürünlere el koyması tipik bir suhte isyanının göstergesi sayılabilir.

Son olarak farklı vakıfların mütevellileri, kendi müteveli oldukları vakfın akarları arasında yer almayan köy ve mezarların gelirlerine de el koymaya çalıştıkları görülmektedir. Tokat'da bulunan Pir Ahmed Vakfı'nın mütevellisi, Hızır Paşa Vakfı'na ait köylerin gelirin el koyması dolayısıyla Hızır Paşa Vakfı mütevellisi tarafından şikâyet edilmiştir. Başka bir belgede ise Hızır Paşa Vakfı köylerine diğer vakıflar tarafından yapılan müdahalenin engellenmesi için yazı gönderilmiştir.⁴⁵

Sonuç

Bu makalede Hızır Paşa Vakıfları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, şer'iyye sicilleri ve diğer ikinci el kaynaklar ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde vezirlik, sürre-i hümayun eminliği gibi çeşitli görevlerde bulunan Hızır Paşa Hicri 870 tarihinde üç adet vakıf kurmuştur. Müessesat-ı Hayriye kabilinden olan cami ve medresesi erken klasik dönem Osmanlı mimarisiyle inşa edilmiştir.

⁴⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Sultan Mustafa III [AE.SMST.III]*, No. 119, Gömlek No. 9175; Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Sultan Mustafa III [AE.SMST.III]*, No. 175, Gömlek No. 13733.

⁴¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Ahmed III [SAMD. III]*, No. 214, Gömlek No. 20708.; BOA, *[İE.EV]*, No. 52, Gömlek No. 5818.

⁴² Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C.MF.]*, No. 183, Gömlek No. 9114.

⁴³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri [A.DVNS.MHM.d]*, No. 41, Gömlek No. 789.

⁴⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri [A.DVNS.MHM.d]*, No. 52, Gömlek No. 356.

⁴⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Sultan Mahmud I [AE.SMHD.I]*, No. 105, Gömlek No. 7476.

Vâkıf, medrese ve diğer vakıflara gelir getirmek üzere günümüzde Amasya ve Samsun il sınırları içerisinde kalan birçok köyü vakfetmiştir. Oğlu Mehmed Paşa döneminde ise Sivas ve Yozgat'ta bulunan bazı köyler bu vakıflara eklenmiştir. Bunlara ek olarak han, hamam ve çeşitli dükkanlar da akarlar arasında bulunmaktadır.

Bu akarlardan elde edilen gelir vakfın hizmetlerini yerine getirmek, istihdam edilen mürtezikanın maaşlarını ödemek, vakıf binaların bakım onarımını yapmak için kullanılmıştır. Vakıf gelirlerinin büyük kısmı tarım arazilerinden elde edilmiştir. Şehir merkezinde bulunan ticari işletmelerin gelirleri daha düşük seviyede kaldığı muhasebe kayıtlarından tespit edilmiştir.

Muhasebe kayıtları incelendiğinde vakfın hizmetlerini Cumhuriyet'e kadar devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Zaten Hızır Paşa, vakıf hizmetlerinin sürdürebilirliği için çeşitli akarlar bağlamıştır. Günümüzde medreseden geriye, beraber inşa edildiği düşünülen camisi kalmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce birkaç kez restore edilen yapı ibadete açık olup Hızır Paşa Camii olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

Vakfa birçok müdahalenin yapıldığı, ahkam defterleri, şer'iyye sicil defterleri ve diğer arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Özellikle mütevellî atamaları ve diğer murtezikanın görevlendirmelerinde bu müdahaleler açık bir şekilde görülmektedir.

Kaynakça

- Açıkel, Ali. “Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı (1543-1839) ve Çöreğibüyük Köyü Türbesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 85 (2018), 103-125.
- Gürbüz, Adnan. *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Şimşirgil, Ahmet. *1520 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Amasya Sancağı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1985.
- Birsel, Varol, Gözde. *XIX. VE XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Ahmed III [SAMD. III]*. No. 214, Gömlek No. 20708. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Sultan Mahmud I [AE.SMHD.I]*. No. 105, Gömlek No. 7476. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Sultan Mustafa III [AE.SMST.III]*. No. 119, Gömlek No. 9175. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Sultan Mustafa III [AE.SMST.III]*. No. 175, Gömlek No. 13733. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Sultan Selim III [AE.SSLM.III]*. No. 142, Gömlek No. 8613. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Sultan Selim III [AE.SSLM.III]*. No. 381, Gömlek No. 22000. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri [A.DVNS.MHM.d]*. No. 41, Gömlek No. 789. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri [A.DVNS.MHM.d]*. No. 52, Gömlek No. 356. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf [C.EV]*. No. 285, Gömlek No. 14509. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf [C.EV]*. No. 394, Gömlek No. 19980. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C.MF.]*. No. 7, Gömlek No. 340. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C.MF.]*. No. 183, Gömlek No. 9114. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*. No. 41, Gömlek No. 4724. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*. No. 63, Gömlek No. 6870. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*. No. 43, Gömlek No. 4890. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*. No. 52, Gömlek No. 5818. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Mihal-Oğulları”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Okudan, Muhammet. “Amasya Mehmed Paşa Külliyesi”. *İslam Medeniyet Tarihi Araştırmaları I Kültür, Müessese, Eğitim*. ed. Muhammet Okudan. Ankara: İlahiyat Yayınları, 1., 2020.
- Oltulu, Ersel. *Amasya'nın Anıtsal Eserleri ve Hızır Paşa Külliyesi Restitüsyon ve Koruma Önerisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006.
- Serbestoğlu, İbrahim. “Ali Rıza Efendi'nin Teftişi Esnasında Canik ve Amasya Sancaklarında Dinî Yapıların İnşa ve Tamir Faaliyetleri”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (13 Ocak 2015), 117-139. <https://doi.org/10.18498/amauid.57034>

- Topçu, Ömer. *3 Numaralı Sivas Ahkâm Defterine göre 18. Yüzyıl Ortalarında Eyâlet-i Sivas'ta İlmiye Zümresi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Tümer, Elif. *11 Numaralı Amasya Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi Elif Tümer*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Türkmen, Ömer Sait. *Amasya Şehrinin Fiziki Oluşumunda Vakıfların Rolü (XIII-XVIII. Yüzyıl)*. Konya: Necmeddin Erbakan, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Urak, Gediz. *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapıların Analiz ve Değerlendirmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Varol, Gözde Birsal- Özcan, Selim. "Atabeyzadelerin Amasya'nın Siyasi ve Sosyal Tarihindeki Yeri ve Önemi". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/4 (15 Ekim 2019), 3775-3798. <https://doi.org/10.33206/mjss.485672>
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter No. 582, Sayfa No. 255, Sıra No. 178.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter No. 582, Sayfa No. 257, Sıra No. 179.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter No. 609, Sayfa No. 228, Sıra No. 272.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter No. 582, Sayfa No. 257, Sıra No. 179.
- VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter No. 609, Sayfa No. 228, Sıra No. 272.
- Yaşar, Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. ed. Recep Orhan Özel vd. 12 Cilt. Samsun: Uğur Ofset, 1., 2022.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/475. Ankara: TDV Yayınları, 2012.